

De Standaard

REEKS WATERNOOD

Uitgeput, vervuild, verwaarloosd: het drama van het Europese grondwater

Het is slechter gesteld met het water onder onze voeten dan we denken. Daarmee zetten we onze welvaart en voedselvoorziening op de helling. “Er is geen alternatief voor water. Als dat verdwijnt, houdt alles op.”

Ine Renson, Maxie Eckert, Zeynep Sentek, Jelena Prtorić, Sarah Pilz

Zaterdag 18 mei 2024 om 03:00

In Lastras de Cuellar, een dorpje in Midden-Spanje, konden de bewoners jarenlang hun tanden niet poetsen met kraanwater, omdat ze ziek zouden worden van het nitraat en de zware metalen erin. In Frankrijk worden waterputten afgesloten omdat het grondwater vervuild is, bijvoorbeeld met onkruidverdelger atrazine, die al twintig jaar geleden in de EU werd verboden. In West-Vlaanderen zijn de akkers nu nat, maar vrezen de boeren al voor een nieuwe zomer waarin ze niet weten waar ze water vandaan moeten halen om hun oogsten te redden.

In heel Europa slinken de voorraden van zuiver, drinkbaar water dat is opgeslagen in reservoirs diep onder de grond. 15 procent van die ondergrondse waterlichamen verkeert in slechte staat: ze zijn uitgeput, vervuild, of beide. Het hardst getroffen zijn de landen met een industriële landbouwproductie, waaronder Spanje, Frankrijk en België. De klimaatverandering zet een turbo op het probleem. Voor het eerst bracht *De Standaard*, samen met zes Europese mediapartners, de staat van het Europese grondwater in kaart, op basis van de meest recente, officiële data.

Belgische groente- en fruitteilers, Spaanse dorpingen, Italiaanse rijstboeren en Griekse eilandbewoners zitten in hetzelfde schuitje: elke zomer dreigt waterschaarste. In sommige delen van Europa betekent dat mislukte oogsten, in andere kunnen mensen alleen nog terugvallen op vervuild drinkwater. De afgelopen maanden spraken we met hen, en met experts en beleidsmakers, om te begrijpen wat het betekent als Europa droogvalt.

“Water is onze grootste zorg geworden”, zegt Bart Trybou. “Sinds de droge zomer van 2017 is het ieder jaar weer bang afwachten. Het extreme weer knaagt aan onze opbrengsten.” Bart en zijn vrouw Evelien Vanlerberghe runnen een landbouwbedrijf in West-Vlaanderen, dat bloemkolen, courgettes en spinazie teelt voor de diepvriesindustrie.

België is 's werelds grootste exporteur van diepvriesgroenten. Boeren als Bart en Evelien proberen wanhopig hun zaak draaiende te houden. Vanuit hun kantoor in Houthulst schetst Bart, de nuchterheid zelve, het dilemma. "Tijdens de winter en het vroege voorjaar is het te nat voor onze gewassen. Dan slaat het om en staan de velden te droog. We kunnen onze groenten alleen redden door ze te beregenen. Als je niet irrigeert, gaat alles verloren. Doe je het wel, dan verdampt je winst. Water is moeilijk te vinden en duur", zegt hij. "Op deze manier is het niet langer houdbaar. Steeds meer telers geven er de brui aan."

Klimaatverandering, overmatige irrigatie en industriële overconsumptie hebben het grondwater zo hard onder druk gezet, dat hele sectoren op het spel staan. "Wetenschappers voorspellen dit al jaren", stelt Hans Bruyninckx, professor milieubeheer aan de Universiteit Antwerpen en voormalig directeur van het Europees Milieuagentschap. "Nu zijn we op het punt dat het extreem urgent wordt. In sommige gebieden is er geen weg meer terug."

Onze kaart toont de kwaliteit en de voorraden van het grondwater in zeventien EU-landen en Noorwegen. De grondwaterreservoirs of waterlichamen die in slechte staat verkeren, zijn rood ingekleurd. Tsjechië en België hebben meer aangetaste dan gezonde waterlichamen. Ze worden op de voet gevolgd door Spanje, Frankrijk en Italië.

"Decennialang hebben we boven onze stand geleefd in de veronderstelling dat water onuitputtelijk is", zegt Henk Ovink, directeur van de Global Commission on the Economics of Water (GCEW). "Hierdoor hebben we de watercyclus uit balans gebracht. We kunnen er niet langer op rekenen dat water zomaar voorhanden is." De Nederlander, die Barack Obama adviseerde en door hem "*the water guy*" werd genoemd, is een van de belangrijkste pleitbezorgers voor duurzaam waterbeheer ter wereld.

De kaart toont niet eens de volledige omvang van het probleem. Die is gebaseerd op informatie die de lidstaten, plus IJsland en Noorwegen, moeten overmaken aan Europa. Slechts 16 van de 29 landen leverden volledige, publiek toegankelijke gegevens. De data van Duitsland en Portugal zijn onvolledig. Elf andere landen gaven geen informatie, of houden onderdelen achter waardoor we hun situatie niet in kaart konden brengen.

Bovendien mag elk land een eigen methodologie ontwikkelen om zijn waterlichamen te beoordelen. Dat leidt tot inconsistenties en onderrapportering. "Kroatië heeft enorme waterproblemen, maar staat blauw ingekleurd. Dat is niet realistisch", oppert Bruyninckx. "En Wallonië en Nederland zouden nauwelijks grondwaterproblemen hebben? Onmogelijk."

Volgens Ovink en Bruyninckx is de crisis nog veel groter dan de kaart suggereert. "Dat bewijst dat heel wat landen het probleem niet ernstig nemen", zegt Ovink. "Ze negeren de wetenschap en de data die ons erop wijzen dat we in de gevarezone zitten."

In Europese supermarkten is er het jaar door een overvloed aan keuze. Er zijn sappige perziken in februari, pompoenen in augustus en in elke winkel vind je olijfolie. Ooit was olijfolie een voornamelijk lokaal product dat gemaakt werd van olijven die groeiden aan bomen die genoeg hadden aan regenwater. Vandaag is het een wereldwijd gebruikte

grondstof die verwerkt wordt in allerlei producten, van slasaus tot cosmetica. De productie van Europese olijfolie is een miljardenindustrie die de wereld bedient, en niet meer genoeg heeft aan de regen die op de olijfgaarden valt.

De EU heeft deze massaproductie gefinancierd met royale subsidies uit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Een derde van de EU-begroting – 54 miljard euro per jaar – gaat naar landbouw. Dat beleid heeft Europa gepromoveerd tot een agrarische supermacht en landen als Spanje tot een van 's werelds grootste voedselexporteurs. Maar dat intensieve model heeft zijn prijs. Spanje is een van de landen met de meeste aangetaste grondwaterlichamen. Bijna de helft is structureel uitgeput of vervuild. De uitgeputte grondwaterlagen bevinden zich vooral in het zuiden en het oosten, waar de intensieve landbouw zit.

Dat zou een waarschuwing moeten zijn voor de rest van het continent. Het is een succesverhaal dat gebouwd is op het plunderen van schaarse grondstoffen, en dat nu met de ondergang flirt. De miljoenen tonnen fruit, groenten en vee zijn grotendeels bestemd voor de Europese markt. Als die aanvoer stopt, zijn de gevolgen overal voelbaar. “Zolang we de wereldwijde watercyclus niet herstellen, zetten we alles op het spel, te beginnen met voedsel, energie, gezondheid en natuur”, aldus Henk Ovink. “Er is geen alternatief voor water. Als dat verdwijnt, houdt alles op.”

Schaars grondwater is niet het enige probleem. Ook vervuiling door overmatig gebruik van nitraat (in mest) en pesticiden is wijdverspreid. Dat is vooral uitgesproken in de agrarische centra van Spanje, Nederland, België, Denemarken, Italië en Frankrijk. Uitputting werkt de slechte kwaliteit in de hand. Naarmate het grondwaterpeil daalt, wordt de vervuiling geconcentreerder.

In Spanje bezochten we plaatsen waar waterlichamen recent zijn opgedroogd, of vervuild door nitraten en andere gevaarlijke stoffen. Een van die stoffen is arseen, een giftig zwaar metaal dat van nature aanwezig is in ondergrondse rotsformaties. Het dringt het diepe grondwater binnen als er te veel water wordt weggehaald. Zo waren de 350 inwoners van Lastras de Cuellar, het dorpje in Midden-Spanje, jarenlang afhankelijk van een dagelijkse levering van flessenwater. Hun leidingwater was ondrinkbaar geworden door te hoge gehalten van nitraat en arseen.

“Als je hier niet woont, besef je niet hoe het is om zonder drinkbaar water te leven”, vertelt Mercedes Rodriguez. “Het betekent dat je geen appel kunt eten die gespoeld is onder de kraan. Je kunt er niet mee koken. Je kunt er niet eens je tanden mee poetsen.” Bewoners probeerden jaren de aandacht van de overheid te trekken. “We hebben de provincieraad gebeld, de regionale regering en alle politieke partijen”, zegt ze. “Een voor een kwamen ze af. We boden ze een glas water aan, maar niemand had de moed er een slok van te nemen. Als de mensen van Lastras het kraanwater zozegd wel mochten drinken, waarom deden zij dat dan niet?”

Twee jaar geleden haalden ze hun slag thuis. De regionale overheid installeerde nieuwe leidingen en sloot ze aan op een naburige waterbron. Hun eigen water zullen ze waarschijnlijk nooit meer kunnen drinken.

Ook in grote delen van Frankrijk is het water vervuild met pesticiden. Soms gaat het om historische vervuiling. Nog altijd kun je in het grondwater de kankerverwekkende stof atrazine terugvinden, hoewel de onkruidverdelger in de EU verboden werd in 2004.

“We hebben onze ogen dichtgeknepen voor het feit dat al deze moleculen samenkomen in het grondwater”, zegt Florence Habets, hydroklimatoloog aan het Nationaal Centrum voor Wetenschappelijk Onderzoek (CNRS) in Frankrijk. “We hebben een vuilnisbak gemaakt van ons grondwater en dat zal nog heel lang gevolgen hebben.” De afgelopen dertig jaar heeft Frankrijk al 1.300 waterputten moeten afsluiten vanwege te hoge concentraties van schadelijke stoffen.

Deadline 2027 onhaalbaar

EU-landen moeten de data over de kwaliteit en kwantiteit van hun grondwater elke zes jaar overmaken aan Europa. De meest recente data zijn verzameld tussen 2018 en 2021. De monitoring is verplicht onder de ambitieuze Kaderrichtlijn Water. Die streeft ernaar dat alle Europese grondwaterlichamen een ‘goede status’ bereiken tegen 2027. “Die deadline halen we nooit”, zegt Bruyninckx. Landen als Duitsland, België en Spanje geven dat ook openlijk toe.

Toch benadrukken alle experts dat het mogelijk is het tij te keren. Dat vereist een systematische aanpak. Elisabeth Lictévout, hydrogeoloog en directeur van het International Groundwater Resources Assessment Centre (Igrac), benoemt het pijnpunt waar beleidsmakers liever over zwijgen: “We moeten het overmatige verbruik aan banden leggen. Anders is er geen weg terug.”

Eind 2023 kondigde de Europese Commissie een Water Resilience Initiative aan als onderdeel van het Green Deal-klimaatplan. Het voorstel, om “de toegang tot water te garanderen voor burgers, de natuur en de economie, en tegelijk catastrofale overstromingen en watertekorten aan te pakken”, kreeg de steun van een grote groep belanghebbenden – niet alleen de gebruikelijke milieu-ngo’s, maar ook de industrie. Amper vijf maanden later krabbelde de Commissie terug en werd het initiatief opgeschort.

“Dit had de waterkwestie op de politieke agenda kunnen zetten”, zegt Sara Johansson, beleidsmedewerker bij het Europees Milieubureau, een ngo-koepelvereniging die in Brussel is gevestigd. “Maar het werd gepercipieerd als een bedreiging voor de agro-industrie. Alles wat met landbouw te maken heeft, ligt momenteel erg gevoelig.”

Onder druk van (uiterst-)rechtse partijen en de lobby’s van de landbouw en de agrochemie, holde de EU haar klimaatbeleid stelselmatig uit. “Dat zal de dingen nog veel erger maken”, zegt Ovink. “Het domste wat we nu kunnen doen, is ons terughoudend opstellen, zoals Europa doet door de milieuwetgeving af te zwakken.”

Bruyninckx is het daarmee eens. “We gaan diep in het rood. Het is schokkend dat politici dit niet ernstig nemen. Ze lijken te denken, of de valse hoop te koesteren, dat het allemaal wel goed komt. Het wetenschappelijk bewijs schreeuwt het bijna uit: dit komt niet goed.”

Dit artikel is geschreven met medewerking van Ana Tudela en Antonio Delgado (*Datadista*, Spanje), Myrto Boutsis (Reporters United, Griekenland) en Raphaëlle Aubert en Léa Sanchez (*Le Monde*, Frankrijk). Het journalistieke onderzoek werd opgestart door *Datadista* en wordt gecoördineerd door Arena for Journalism in Europe, een stichting voor grensoverschrijdende onderzoeks-journalistiek.

Bron artikel: *De Standaard*, 18 mei 2024, https://www.standaard.be/cnt/dmf20240517_94918116.

Dit artikel werd gereproduceerd met toestemming van de uitgever, alle rechten voorbehouden. Elk hergebruik dient het voorwerp uit te maken van een specifieke toestemming van de beheersvennootschap License2Publish: info@license2publish.be.